

Sali Bytyçi

PËRMENDORET NË VARGJE PËR ADEM DEMAÇIN

Adem Demaçi (1936) si veprimtar i çështjes kombëtare, tanimë është bërë pjesë e historisë së popullit shqiptar, si shkrimtar është bërë pjesë e historisë së letërsisë shqipe, ku vepra e tij zë vendin e merituar, po ai do të mbetet edhe si “personazh” i vetë letërsisë shqipe, sepse emri i tij, në gjithë hapësirën shqiptare, qëndron në vendin e parë si emri që më së shumti është gdhendur në vargje.

Si personaliteti më i shquar i lëvizjes kombëtare shqiptare në Kosovë në pjesën e dytë të shekullit të njëzetë, Adem Demaçi është epitetëzuar, personifikuar dhe simbolizuar në vargje, por edhe është kthyer në mit më shumë se çdo personalitet tjetër, i çdo fushe. Për dekada me radhë, poetë e jopoetë, të njohur e anonimë, të vjetër e të rinj, kanë krijuar vargje për Bacën, për simbolin e rezistencës së shqiptarëve për më shumë se gjysmë shekulli në ish-Jugosllavi. Këto poezi, që u shkruan në kohë dhe në vende të ndryshme, i mblodhi dhe i përgatiti për botim veprimtari i çështjes kombëtare dhe bashkëveprimtar i Bacës, Selatin Novosella, dhe i botoi me një titull mjaft sinjifikues: *Demaçi – aromë Atdheu*.¹

¹ *Demaçi - aromë Atdheu* (Përgatiti Selatin Novosella), Shoqata e të burgosurve politikë të Kosovës, Prishtinë 2014.

Krahas Kosovës, Lidhjes së Prizrenit, po edhe figurave më të ndritshme të kombit shqiptar, figura e Adem Demaçit zë një vend të veçantë në poezinë e sotme shqipe. Ndonëse për më shumë se tri dekada ishte emër i ndaluar, emër tabu, vargjet për të nuk munguan kurrë. Ato u shkruan në shtypin ilegal, u shkruan në qelitë e burgjeve, po u shkruan edhe nga krijuesit legalë, të cilët, këto vargje, pasi emri i Adem Demaçit ishte i ndaluar dhe rrezikonin burgun, i mbajtën në sirtarë; po ashtu, për Adem Demaçin u shkruan vargje nga krijues jashtë kufijve të Kosovës, si dhe nga ata që jetuan në Diasporë.

Pjesa më e madhe e poezive për Adem Demaçin janë poezi-kushtime, që në krye mbajnë shënimin: “Adem Demaçit”, ndërsa në shumë poezi himnizohet qëndresa e Adem Demaçit në burgjet serbe. Nga njeri, qenia e tij merr përmasa mbinjerëzore në vargjet e poetëve (Agim Spahiu, Adem Zaplluzha, Abdullah Konushevci etj.); kujtohen çaste nga jeta e tij (...); imagjinojnë çaste nga jeta e tij (.), por kujtohen edhe ide, figura e momente nga vepra e tij letrare.

Faji i tij ishte se kishte parë përtej asaj që shihej, përtej kohës në të cilën i kishte rënë fati të jetonte, prandaj ishte dënuar. Pra, ndërsa Prometeu i miteve greke dënohet sepse njerëzve u solli zjarrin, Demaçi dënohet sepse njerëzve u parathotë të nesërmen, pra të ardhmen, kohën që zotëruesit e së sotmes përpiqen ta mbajnë të burgosur.

Jo pak poezi ka për sytë e Adem Demaçit (Agim Spahiu), për zemrën, për ëndrrat e tij etj.

Në shumë poezi të sotme shqipe është krijuar binomi: Kosova-Liria, pra pa lirinë nuk paramendohet as Kosova. Po në letërsinë e sotme është krijuar edhe një trinom, sa i bukur, aq edhe madhështor: Kosova-Demaçi-

Liria. Kur përmendet Kosova mendja shkon te Demaçi, kur përmendet Demaçi mendja shkon te liria. Këtij trinomi, po t'i heqësh njërin nga këto pjesë, prishet, nuk qëndron. Adem Demaçi është ai që e mban të lidhur, duke i shndërruar në një Kosovën dhe Lirinë:

Kosovë
Ti nuk je gjak
As ngjyrë mereqepi
Ti je babai i një kombi
I lindur nga zjarri
Dhe nga deti
(Një nënë që lindi një titan)²

Në poezinë e Ali Podrimjes, Adem Demaçi gjendet në katorrin magjik, ku kërkon Kosovën në hartën e botës:

Katrori magjik
është fatal
po qe se bie brenda ti
Në cilën anë do të zgjohet Kosova
(Katrori magjik)³

Në mesin e poetëve që krijuan vargjet më të bukura për Adem Demaçin janë poetët: Shaip Beqiri, Ali Podrimja, Agim Gjakova, Arif Bozaxhi, Beqir Musliu, Agim Spahiu, Abdullah Konushevci etj., të cilët e ngritën figurën e tij në përmasat e një miti, jo rrallë të krahasueshëm me figurat e miteve antike. Por edhe poetë

² Po aty, f. 33.

³ Po aty, f. 45.

të tjerë, të brezave më të rinj, me vargjet e tyre dhanë kontribut në ngritjen e përmendores letrare që i është ngritur Adem Demaçit.

Ndërkaq, po të bënim një tipologji të shpejtë, poezitë për Adem Demaçin, janë: poezi përshëndetje, poezi kujtesë, poezi himn, poezi elegji, poezi baladë, poezi letër etj., ndërsa formalisht: poezi sonet, poezi akrostik etj.

Poezi përshëndetje:

Përshëndetje Bacë!
Unë të përshëndes,
Lupçi të përshëndet,
Kosova krahët ka hapur
Të të përqafoj Ty

(Tungjatjeta bacë)⁴

Poezi kujtesë:

E lavdia

Të mbetet pas më shumë se një shkronjë në mur e gdhendur

E fjalë për lirinë

Të bëhet një ditë mike këtej e matanë jetës

E Kosova

të bëhet plis me borë të pashkelur

(Zëri i kujtesës)⁵

Poezia himn:

Dardani e lashtë me detrat anembanë
Eneu a s'tha "Rro(j)më den baba den"

⁴ Po aty, f. 49.

⁵ Po aty, f. 114.

Mërgoi dhe Thoti nga Atlantida zanë
Drita shqip vazhdon nga i forti gjen
(Hymn për një epikë)⁶

Elegji:

Në sytë e tij
Shihnim diellin e lirisë
Si shndrin
Labirinteve të ferrit
(Elegji për simbolin e qëndresës)⁷

Figura e Adem Demaçit është gdhendur në poezi në vargje të lidhura, po edhe në vargje të lira, në poezi strofike, por edhe në poezi astrofike, në poezi hermetike, por edhe në poezi popullore, në vargje me rrezatime të shumta semantike dhe me nivel të lartë ideoestetik, po edhe në vargje të thjeshta, që qëndrojnë më afër krijimtarisë popullore.

Në vargjet e tyre, poetët nga të katër anët të viseve ku jetojnë shqiptarët, Adem Demaçin e kanë stolisur me epitetet nga më të ndryshmet, nga më të veçantat, të rezervuara vetëm për figurën e tij, e cila, në vargjet e tyre, herë del si qenie njerëzore, e pranishme në mesin e njerëzve, herë si qenie mbinjerëzore, herë qenie e gjallë, herë qenie mitike.

Disa nga epitetet janë të krijuara nga vetë poetët, si: emblemë (84); kryengritës (109), burrë mbi burrat (181); hero i gjallë (89); biri i madh, legjendë e dritës (115), baca

⁶ Po aty, f. 83.

⁷ Po aty, f. 70.

i Dardanisë (119, Nezir Prokshi); dritë dielli për kombin (132), më i magjishmi yll (126); yll ndriçues i historisë (130), vizionar kombëtar (130); flamur i një populli (Avni Dehari, 50); mal me palcë Shqipërie (76), plis i paepur (75); aromë atdheu (Hajdin Abazi, 77), shqiptar epik, baba i një kombi (Adem Zaplluzha) etj.

Epitetet janë nga më të zakonshmet, si: bacë, mik, Yll Mëngjesi, shkëmb Sharri, e deri te ato:

- nga mitologjia populllore; Vigan (Dan Kosumi);
- nga besimet pagane, po edhe monoteiste: kurban (Demir Behluli);
- nga ato me burim nga mitologjia antike greke: Promete (Agim Berisha), titan (A. Zaplluzha), Orfe, Feniks (i Arbrit) etj.

Njëkohësisht me epitetëzimin është bërë edhe legjendarizimi i Adem Demaçit: ai është legjendgjallë (109); është Oso Kukë (102); “As nuk vdiqe sa herë të vranë/ Nëntëdhjetë e nëntë plagë ia more atdheut”, Adem Zaplluzha (62); Mendela i Kosovës etj., e deri te metaforizimi me babanë e njerëzimit, Adamin:

Një Adam i ri po vinte nëpër shekuj
Kosovës t’ia ruante udhën e lirisë
Një Adam i vjetër e nënshtroi vdekjen
Dy kokat e shqiponjës t’i bënte një...⁸

Po kështu figura e Adem Demaçit legjendarizohet në vargjet e Adem Zaplluzhës (*Një nënë që lindi një titan*), të Agim Spahiut (*Piskamë për sytë e Adem Demaçit*), të

⁸ Po aty, f. 67.

Fehmi Ajvazit (*Prometheu i lirisë*) të Namik Selmanit, të Sylejman Çyçallës etj.

Një vend jo i vogël në vargjet për Adem Demaçin i është rezervuar edhe nënës së tij, nënës Nazife, nënës që lind titanë. Portreti i saj përgjithësohet dhe herë është nëna konkrete, herë është Shqipëria.

Një pjesë e vargjeve i kushtohen emrit të tij: Emri i tij i shëmbëllen fitores (B. Musliu, 56); Emrin tënd s'mund ta shlyente dot kërbaci/ as pluhuri i harresës s'mund të zinte vend mbi të/ se ai në zemrat tona-/ FLAMUR, Hajdin Abazi, 74); për sytë (Në sytë e tu shikoja Çamërinë e bashkuar, Ruzhdi Berisha, 132); për zërin, për fjalën e tij (se fjala jote/ edhe nënave djemvrara/ mund t'ua heqë ca dhembjen, Hajdin Abazi, 77), për vuajtjet në burgje; për trupin e tij (Të gjithë që të lexojnë në trupin tënd historinë, Ruzhdi Berisha, 132); për pamjen fizike të tij (Portret guri qëndrove ndër ne, Nexhat Rexha, 121)

Të veçantë e bëjnë këtë figurë edhe poetët anonimë. Këta poetë të cilët i kënduan por mbeten anonimë, janë përfaqësuesit e popullit që i këndojnë birit të vet, pa pasur nevojë të tregojnë emrin, pa pasur nevojë për të vënë firmën e tyre mbi ato vargje.

Për figurën e Demaçit kanë krijuar vargje poetë jo vetëm nga të katër anët e trojeve shqiptare, po edhe nga diaspora. Për figurën e Demaçit kanë krijuar vargje jo vetëm poetë të njohur e poetë gjysmë të njohur, po edhe poetë anonimë, poetë brezash të ndryshëm, në disa raste, për të kanë krijuar vargje edhe etërit, edhe bijtë apo bijat e tyre. Secili, sipas vizionit të vet poetik, ia skalitën figurën e tij, nga figura e intelektualit kryengritës e deri tek figura e tribunit popullor.

Emri i Adem Demaçit, ashtu siç na ka bashkuar ne sot në këtë 80-vjetor të tij, i ka bashkuar edhe poetët shqiptarë nga të gjitha vendet ku flitet shqip, po edhe ata që jetojnë në diasporë, për t'i kënduar atij vargje. Emri i tij për dekada të tëra i ka frymëzuar shumë breza që të rreshtohen në luftën për liri, po në të njëjtën kohë edhe shumë krijues i ka frymëzuar që të këndojnë prijësin e kësaj lufte i cili në fund kthehet në simbol të heroit të përhershëm shqiptar.